

DEVELOPMENT OF SCIENCE ABOUT CROP ROTATIONS IN SYSTEMS OF AGRICULTURE OF UKRAINE IN CONTEXT OF ACTIVITY OF SCIENTIFIC SCHOOL OF INSTITUTE OF AGRICULTURE OF STEPPE ZONE OF NAAS

On the basis of the archived materials and labours of scientists pre-conditions of becoming and development of scientific school are certain from development of effective crop rotations in the systems of agriculture to central and north Steppe of Ukraine in Institute of agriculture of steppe zone of NAAS. It is set that on the modern stage basic activity of scientific school is sent to development: basic elements of the ecologically balanced crop rotations in the systems agricultures of steppe zone, that provides the receipt of high-quality products, extended recreation of fertility of soil and guard of environment; scientific government of the agrarian systems and introduction of crop rotations productive potential bases in the systems of agriculture of steppe zone, adapted to the natural environment; basic elements of the ecologically balanced crop rotations in the systems of agriculture of steppe zone on the basis of data of agrarian and ecological diagnostics that will provide the stable receipt of high-quality products and extended recreation of fertility of black earth; crop rotations in the systems of agriculture during optimization of correlation of the landed lands, application of effective technologies of production of agricultural goods in the zone of Steppe.

Basic directions of activity of scientists-founders of scientific school, and also their students and followers and their contribution, are set to development of science about crop rotations in the systems of agriculture in Ukraine and world. Their ponderable long-term experience and thorough knowledge from the problems of development of crop rotations matter very much and actuality for the future scientists of our state.

Keywords: *historical development of agriculture systems of Ukraine; effective crop rotations, structure of sowing areas, scientific school.*

REFERENCES

1. Anohin P.K. (1969), Believe talent, *Nauka*, Moscow, 22 p. (rus).
2. Zerbino D.D. (1994), Scientific School as a phenomenon, *Naukova dumka*, Kyiv, 134 p. (rus).
3. Lange K.A. (1971), Organization of research management, *Nauka*, Moscow, 248 p. (rus).
4. Schools in Science (1977), *Nauka*, Moscow, 523 p. (rus).
5. Rodnyi N.I. (1969), Essays on the history and theory of scientific development, *Nauka*, Moscow, 422 p. (rus).
6. Hramov Yu.A. History of the formation and development of physical schools in Ukraine, *Feniks*, Kyiv, 1991, 216 p. (rus).
7. Pashchenko Yu. M., Tsyov V. S., Lebid Ye. M. (2010), Bulletin of the Institute of Grain Farming UAAN, Dnipropetrovsk, p. 3-8 (ukr).
8. Research Institute of corn awarded the Order of Labor Red Banner of the USSR (1973), Dnepropetrovsk, 75 p. (rus).
9. Central State Archive the supreme authorities Ukraine, fond R-27, opys 20, sprava 181a, 360 p.
10. Central State Archive the supreme authorities Ukraine, fond R-27, opys 20, sprava 664, 306 p.
11. Skrypnyk P.S. (1964), *Journal of Agricultural Science*, № 12, p. 108-110 (ukr).
12. Vergunov V.A., Derlemenko T.F., Fedorenko I.Ye., Kyrlylenko L.A. (2007), Academician Lebid Yevgen Makarovykh, *Agrarna nauka*, Kyiv, 96 p. (ukr).

© Коваленко Наталія

Надійшла до редакції 03.04.2014

УДК:329.015.15(498)

ОЛЕСЯ КУЦЬКА,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри тактики факультету бойового застосування військ Академії сухопутних військ, м. Львів

ПРОПАГАНДИСТСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСТУПУ ТА ПЕРЕБУВАННЯ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ РУМУНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1944 - ПОЧАТОК 1945 РОКІВ)

У статті аналізуються особливості форм і способів радянської пропаганди на румунську військову та цивільну аудиторії на етапах від входження Червоної Армії на територію Румунії до звільнення Бухареста та під час подальших бойових дій на румунській землі. Розкриваються питання підтримки належного морально-психологічного рівня червоноармійців у капіталістичній країні, війська якої входили до гітлерівської коаліції. Визначається місце румунського руху опору в ході пропагандистського забезпечення позитивного сприйняття населенням Румунії "визвольної місії" Червоної Армії на території їхньої держави.

Ключові слова: *Червона Армія, спецпропаганда, листівка, звукоомовлення, румунські війська, румунський рух опору.*

Постановка проблеми. Досліджуючи питання інформаційно-психологічної війни та пропаганди, усе частіше можемо зустріти вислів, що Третя світова війна (якщо вона

буде) набере рис інформаційного протиборства. І дійсно, війни та збройні конфлікти сучасності доводять значну роль та вагу інформаційно-психологічного фак-

№ 2 (128) березень-квітень 2014 р.

тора, ураховуючи всю його багатогранність. Останні події в Україні також підкреслюють значущість інформаційного фактора в збройному протистоянні протиборчих сторін. Боротьбі Росії за Крим, яка отримала характеристику "війни, що проявляється", також передувала інформаційно-психологічна підготовка як населення Росії, так і мешканців українського півострова. На жаль, наша держава не була готова до цього на належному рівні. Вищезазначене підкреслює необхідність дослідження історичних прикладів пропагандистського протиборства, виокремлення найбільш дієвих способів впливу на противника, свої війська й населення під час збройної боротьби. Отже, актуальність теми дослідження не викликає заперечень.

Історіографія діяльності радянської пропаганди та агітації в роки Другої світової війни відрізняється як різноманітністю наукових поглядів, так і значним обсягом літератури різних жанрів і напрямів. Але це не означає, що обрана для дослідження тема розроблена належним чином. Автором запропоновано самостійний теоретико-методологічний підхід до вивчення пропагандистського забезпечення бойових дій Червоної Армії на вузькому прикладі роботи спецпропагандистів із румунською військовою й цивільною аудиторією наприкінці 1944 - на початку 1945 років.

Розробку теми дослідження забезпечує літературна й джерельна база, яку умовно можна поділити на такі групи:

1) видання радянського періоду, які містять значний теоретичний матеріал із досліджуваного питання, але сильно переобтяжені ідеологією того часу [1-8];

2) до другої групи слід віднести сучасні видання, засновані в більшості своїй на використанні архівних джерел і матеріалів останніх років. Але в основному вони присвячені пропаганді в широкому розумінні (пропагандистському протиборству, історії пропаганди тощо) та дають досить уривчасті відомості про досліджувані питання або загальну інформацію з пропаганди на всіх фронтах [9-11];

3) окремим джерелом отримання інформації є все-світня мережа Internet, зі сторінок якої можна почерпнути цікаві факти, але найчастіше вони в розпорошеному варіанті та окремо не мають наукової ваги [12-24];

4) в окрему групу можна виділити дослідження автора, яка проходила наукове вивчення питань особливостей радянської пропаганди під час бойових дій Червоної Армії в 1944-1945 роках і в процесі своєї роботи конкретизувала деякі її риси [25-27].

Новизна дослідження випливає, по-перше, із недостатньої кількості публікацій, присвячених питанням пропагандистського забезпечення бойових дій у Другій світовій війні, або розкриття їх лише з точки зору загальної теорії, без зазначення основних складових та напрямів у цій роботі, без розкриття форм і засобів агітаційної роботи в кожному окремому випадку. Це стосується й питання пропагандистського супроводу вступу та перебування Червоної Армії на території Румунії. По-друге, запропоноване дослідження виокремлює із загальної кількості публікацій розпорошений матеріал та конкретизує пропагандистську роботу на одному із етапів застосування радянських військ у вищезазначеній війні - бойових діях у Румунії.

Метою роботи є аналіз особливостей пропагандистської кампанії радянського військово-політичного керівництва напередодні вступу та під час перебування Червоної Армії на румунській території.

Виклад основного матеріалу. У 1944 році в Румунію Червона Армія вступала по праву переможниці та в силу воєнної необхідності з метою розгрому військ противника. В операціях зі звільнення Румунії з боку СРСР брали участь 2-й та 3-й Українські фронти.

Як доводить історія, Румунія була однією із найкращих союзниць Німеччини. Румунські війська (13 дивізій і 9 бригад) брали участь в облозі Одеси і Севастополя, окупації України і Криму, у боях під Сталінградом і на Північному Кавказі. Узимку 1942 року 3-тя і 4-та румунські армії були розгромлені під Сталінградом; частина румунських військ виявилася в "Сталінградському котлі". Подальші успіхи країн антигітлерівського блоку змусили правлячі кола Румунії почати таємні переговори про мир із США і Британією. Західні дипломати, проте, відмовилися вести переговори без участі СРСР.

Наприкінці липня 1944 року румунське командування здійснило ретельне обстеження морального стану особового складу армії. Воно прийшло до вельми невтішного висновку, оскільки настрої командного складу румунської армії справили гнітюче враження на німецьке військово-керівництво. Генерал Ф. Міт писав у донесенні своєму старшому начальнику, командувачу 8-ю німецькою армією генералу О. Велеру: "...Третина румунських офіцерів налаштована антинімецьки, третина - байдуже, третина - пронімецьки" [13].

Пронімецька газета "Порунка времій", намагаючись підняти моральний дух румун, повідомляла: "Прийде час, і росіяни будуть затримані, після чого піде німецький наступ. Швидше за все рішучий удар по більшовизму буде завдано після того, як німці ліквідують фронт у Франції" [13]. Більшість населення Румунії та військовослужбовців східного фронту ці гасла оцінили як "анестезуючий засіб для заспокоєння громадськості напередодні великої М'ясорубки на Сході", угледіли в ній спробу "викликати фальшивий оптимізм" [10].

У свою чергу, радянські спецпропагандисти з новим розвитком подій, що був результатом переможної ходи Червоної Армії, розгорнули проти німецько-румунських військ свою пропагандистську роботу. Відбувались регулярні передачі румунською мовою. Загальнополітичну пропаганду (військово-політичної проблематики, питань міжнародного стану, співвідношення сил і засобів воюючих сторін та ін.) доносили до противника й цивільного населення Румунії, використовуючи радіо. Радіопередачі велися з Москви, а також зі створених радіоредакцій при сьомих відділах (відділи по роботі серед військ противника) політуправлінь фронтів [9, с.382].

По лінії усної пропаганди серед військ противника і на звільненій території використовувалися звукомовні станції різних модифікацій: МГУ-39, МГУ-44, МГУ-3500, ЗВС-100, МЗС-40 [24]. Залежно від поставлених завдань, а також у боях, де важкі МГУ просто не могли проїхати, використовували окопні гучномовні установки. Найактивніше вони використовувалися на передньому краї і в прифронтовій зоні [9]. Пропаганда на ворога велася також простими технічними засобами за допомогою бляшаних рупорів і мегафонів. Подібні передачі велися рупористами-солдатами, що зачували напам'ять декілька гасел румунською або німецькою мовою [24].

Друковані матеріали загальнополітичного характеру розроблялися в Москві центральним апаратом Робітничо-селянської Червоної Армії з роботи серед військ противника. На фронтах отримували як віддруковані листівки, так і матриці, із яких ішло розмноження пропагандистських матеріалів [9, с. 382].

Із початку вступу Червоної Армії на територію Румунії основною темою для бесід із румунським населенням стає тема: "Червона Армія - армія-визволителька від німецько-фашистського ярма", яка розкривалась у таких основних тезах.

1. "Червона Армія веде справедливу, вітчизняну війну". При цьому наводилась цитата з наказу № 55 Й. Сталіна від 23.02.1942 р.: "...Будь-який воїн Червоної Армії може з

гордістю сказати, що він веде війну справедливу, визвольну, війну за волю та незалежність своєї Батьківщини... У цьому сила Червоної Армії". Одночасно зазначалось, що обманом та примусом А. Гітлер за допомогою Й. Антонеску та його оточення втягнули Румунію в злочинну війну проти СРСР.

2. "Червона Армія завдала нищівних ударів по німецько-фашистській армії". При цьому розкривався безперервний ланцюг поразок німців та їхніх союзників протягом усього 1943 - початку 1944 років. Найбільша увага придлялась березнево-квітневому наступу Червоної Армії на Україні, розгрому німецького угруповання "Південь" і втечі його залишків за межі Радянського Союзу - у Румунію.

3. "Червона Армія вступила на територію Румунії в силу воєнної необхідності та триваючого протистояння німецьких і союзних їй румунських військ". При розкритті цієї тези роз'яснювали, що вступ Червоної Армії на територію Румунії викликаний тільки воєнною необхідністю. Розгромлені на півдні Росії німецькі війська втекли в Румунію, хочуть заховатись у ній і затягнути бойові дії на румунську землю. Отже, Червона Армія змушена була вступити в Румунію, щоб остаточно розгромити німецькі армії. Мета Червоної Армії - переслідувати німецькі війська, які здійснюють протистояння, до їхньої капітуляції.

4. "Спростування німецько-фашистської пропаганди про те, що Червона Армія вступила на територію Румунії із загарбницькими цілями". Тут радянські пропагандисти доводили, що СРСР не потрібна чужа земля; що територія СРСР майже в 100 разів більша за територію Румунії. Водночас розкривались причини німецької дезінформації, а саме: німецькі фашисти підштовхують румунське населення на протистояння Червоної Армії, щоб затягнути війну на румунській землі та відстрочити час остаточного розгрому гітлерівської армії.

5. "Німці перетворили Румунію на свою колонію". Радянські пропагандисти переконували, що Червона Армія несе звільнення румунському народу від німецько-фашистського ярма. При цьому наводились факти про захоплення німецьким концерном Германа Геринга "великих металургійних заводів "Копша-Міка - Куджир", заводів "Малакса" і "Решица", заводу вагонів, моторів, озброєння і боеприпасів акціонерної спілки "Астра"; захоплення німцями нафтових компаній "Петроль Блок", "Коломбія"; захоплення капіталів найбільших румунських банків німецькими "Дрезденським банком" і "Дойче банком".

6. "Німецькі розбійники принесли війну в Румунію і прагнуть затягнути її на румунській землі". Червона Армія хоче швидше розгромити німецькі війська, що призведе до завершення війни на території Румунії й дасть можливість румунському народу повернутись до мирної праці.

Коментуючи цю тезу, політпрацівники звертались до цитування наказу Сталіна № 70 від 1.05.1944 р., у якому наголошувалось, що "Німеччина програла війну". Але саме тому гітлерівці прагнуть сховатись за спину румун і ціною крові нових сотень тисяч румун, ціною руйнування румунських міст і селищ урятувати свою шкуру. Одночасно в якості аргумента наводили й інший витяг із наказу Сталіна № 70, де вказується, що в Румунії, як і в інших сателітів Німеччини, "...є лише одна можливість уникнути катастрофи: розірвати з німцями і вийти з війни". Але для цього "народом цих країн, - сказав Й. Сталін, - доведеться самим узяти у свої руки справу звільнення від німецького ярма" [1, с. 3-8].

У заяві радянського уряду у зв'язку зі вступом Червоної Армії в Румунію зазначалось, що "вона не переслідує мети придбання якої-небудь частини румунської території або зміни існуючого суспільного устрою в державі і що вступ радянських військ у межі Румунії диктується винят-

ково військовою необхідністю й триваючим протистоянням військ противника". Після вступу радянських військ на румунську землю військовому командуванню наказувалось: "У зайнятих Червоною Армією районах румунських порядків не ламати й радянських порядків не вводити" [15].

У свою чергу, у заклику воєнної ради 2-го Українського фронту від 14 квітня 1944 року до населення тої частини Румунії, яка була вже звільнена від гітлерівських військ, зазначалось, що "всебічним сприянням Червоної Армії місцеві мешканці прискорять "завершення розгрому німецько-фашистської армії" і тим самим наблизять "час припинення війни" [3, с. 38].

Зазначені вище твердження радянського військово-політичного керівництва вилились у листівку до солдатів, офіцерів та населення Румунії такого змісту: "Офіцери та солдати Румунії! Поверніть вашу зброю проти німецьких окупантів. Очищуйте свою Батьківщину від фашистів... Рятуйте себе, свою країну і народ від загибелі... Народи Румунії! Німецький фашизм зарямив вашу батьківщину та прирік румунський народ на вмирання. Німецькі кати кинули в тюрми тисячі кращих представників румунського народу... Підіймайтесь разом із радянським народом на боротьбу з озвірілим фашизмом..." [4, с. 251].

Особливе місце в роботі радянських спецпропагандистів у цей період займає пропаганда полону. Вона будувалась таким чином, щоб дати зрозуміти, що радянське керівництво проводить чітку межу між німцями та румунами й проявляє особливе ставлення до останніх. Румун переконували, що полон для них - певний шлях на батьківщину після війни; здача в полон для румунського солдата - не ганьба, а акт розсудливості; грабіжницький характер війни звільняє румунських солдатів від вірності присязі тощо [9, с. 422]. У рамках цього у великій кількості була видана й розповсюджена листівка, яка рекомендувала румунам шляхи найбільш безпечного та непомітного переходу в полон. Широко популяризувалось "Посвідчення" з 5-ма пільгами. Пільги для румун, що здались у полон, були доповнені новим пунктом про те, що у міру захоплення Червоною Армією відповідних територій Румунії полонені будуть відпущатись додому. У подальшому, уже в ході наступу, майже всі листівки для румунських солдатів супроводжувались кінцівкою подібного змісту [2, с. 14].

На користь іміджу Червоної Армії в цей період зіграв той факт, що разом із її військами на території Румунії входила дивізія імені Тудора Владіміреску, яка складалась із полонених румунських солдатів та офіцерів.

У західних джерелах стверджується, що вступити в дивізію було краще, ніж залишитися й знаходитися в таборах військовополонених [18]. Це можна пояснити тим, що в розпал війни створеним на радянській території іноземним з'єднанням і частинам надавалися краще на той час озброєння, якісне обмундирування й таке саме, як у військах Червоної Армії, харчування, тоді як багато хто голодував. Дивізія не була перекинута на фронт одразу після сформування, оскільки необхідно було навчити і підготувати особовий склад до спільних дій та політично підготувати солдатів до битви, пояснити, за "яку Румунію" вони воюватимуть.

Військовослужбовці дивізії імені Тудора Владіміреску були певними гарантами радянської пропаганди як військово з'єднання, яке визволяло румунські землі від гітлерівських поневолювачів разом із Червоною Армією, так і певним чином носіями тієї ідеології, яка спрямовувалась із Радянського Союзу.

Радянські пропагандисти розуміли, що ефективність переконання багато в чому залежить від того, як люди, які його сприймають, ставляться до джерела інформації.

У випадку з румунами такими джерелами були для військовослужбовців, що ще воювали на боці Німеччини, військовополонені з радянсько-німецького фронту та бійці дивізії імені Тудора Владіміреску, а для цивільного населення - релігійні представники.

Зовнішньополітична діяльність церкви в заключний період війни отримала нове значення, особливо в плані укріплення лояльності Радянського Союзу серед православних народів Європи. Наприклад, у 1944 році, ще напередодні входу Червоної Армії в Румунію, органи радянської спецпропаганди розповсюдили там листівку-послання російської православної церкви "До румунських пасторів та пастви" за підписом мистоблжустителя патріаршого престолу Сергія та митрополита Миколи. Вона знайшла значний відгук серед православного румунського населення [11, с. 249]. У заклику воєнної ради 2-го Українського фронту до населення Румунії від 14 квітня 1944 року зазначалось, що "духовенство та віруючі можуть безперешкодно виконувати свої релігійні обряди" [3, с. 38]. Згодом із цього приводу мешканець волості Горж при першій зустрічі із воїнами Червоної Армії зазначав: "Яка радість для селян, тим більше для священника, коли російські солдати увійшли до їх церкви! Люди похилого віку хрестилися за православним чином. Молоді, хоча не хрестилися, шанобливо стояли. Біля дверей церкви один зовні суворий і, водночас, поблажливий офіцер стояв як вартовий. Румуни здогадалися, що то був політрук" [22].

Поряд із організацією та проведенням спецпропагандистських заходів на румунські населення та війська в ході перших бойових дій Червоної Армії на території Румунії перед радянськими комісарами постало інше питання - утримання належного морального-психологічного рівня радянських солдатів на території європейських держав, стримання їх від мародерства, дезертирства та самозаспокоєності. Для всіх радянських солдатів, які пізнього літа 1944 року в складі 2-го Українського фронту Р. Малиновського і 3-го Українського фронту Ф. Толбухіна перетнули кордони Румунії і в межах Дунайського регіону ступили на землю Центральної Європи, це був чужий світ. За минулі двадцять років у Радянському Союзі було багато сказано про капіталізм та уярмленіх трудящих. Пропагандистські фільми, театральні постановки, "документальні дані" розповідали про убогість та експлуатацію робочого класу в Центральній і Західній Європі. Публікувалися й численні фотографії, які обґрунтовували цю тему. Те, що ці документи здебільшого відносилися до початку 30-х років, до часів Великої депресії, із часу якої у світі за межами Радянського Союзу відбулися значні зміни економічного характеру, кремлівські пропагандисти ретельно замовчували.

Спочатку на найближчих до кордону територіях така проблема захоплення радянських воїнів "капіталістичним життям" ще яскраво не проявлялась. Це було зумовлено тим, що перше, що побачили радянські воїни на румунській землі, це "...запустіння і крайня бідність сіл та селищ. Заткнуті ганчірками або забиті фанерою вікна маленьких підсліпуватих хатинок, що пішли в землю, безлюддя..." [17].

Між румунським населенням і радянськими воїнами почали налагоджуватись нормальні стосунки. Життя у звільнених містечках і селах входило в нормальне русло. Населення дуже швидко переконувалося в добрих цілях, з якими вступили радянські війська в Румунію, тепло й сердечно зустрічало воїнів-червоноармійців. "Приходу Червоної Армії, - заявив селянин І. Лазир із села Конелеу, - боялись тільки ті, які вірили німецькій пропаганді, а ми, люди похилого віку, що воювали поряд із росіянами в 1916 році проти німців, росіян не боялись. Ми знаємо, що росіяни є нашими

друзями. Вони нам допомогли й у 1877 році завоювати незалежність" [17].

Проте насправді все йшло далеко не так просто. У величезній, декількамільйонній радянській армії було досить багато солдатів, які сприймали політику звільнення народів Східної Європи від гітлеризму на власний розсуд. Разом зі словами "свобода" і "хліб" команди "Давай годинник!" і "Давай гроші!" [16] стали першими російськими словами й виразами, яких румуни навчилися від червоноармійців.

Політичні відділи радянської армії повинні були докласти чимало зусиль, щоб посиленням партійної роботи у військах компенсувати враження від закордонного життя. Вони зобов'язали агітаторів у військових частинах активізувати пропагандистську діяльність і підвищувати пильність, наводячи гідні наслідування приклади. Для прикладу наведемо один випадок: "Невеликий загін проходив по селу, коли солдат Шишкін вигукнув: "Тільки подивіться, товариші. В усіх будинках в селі справжні дахи, а не як у нас. ...добре ж вони живуть тут!". Агітатор одразу ж відповів на це: "Можливо, у цих селян хати із справжніми дахами, але тракторів у них як не було, так і немає!" [16].

Поставала низка й інших проблемних питань, серед яких моральні аспекти поведінки, яка була не гідною образи радянського солдата. Так, у "Записках про війну" поета-фронтовика Б. Слуцького ми знаходимо дуже відверті рядки: "У Констанці ми уперше зустрілися з борделями. Перші захоплення наших перед фактом існування вільної любові швидко проходять. Позначається не лише страх перед зараженням і дорожнеча, але й презирство до самої можливості купити людину" [20].

Фривольна поведінка радянських солдатів могла миттєво деформувати обличчя воїна-визволителя та знищити захоплення простих румунських людей організованістю та дисципліною радянських військових. Тому на фронті почали надходити регламентуючі документи щодо поведінки червоноармійців за межами СРСР. У першу чергу це Заява Радянського уряду від 2 квітня та Постанова ГКО від 10 квітня 1944 року, наказ Верховного головнокомандувача № 70 від 1 травня 1944 р. [26, с. 212]. Надалі при вступі радянських військ на території країн Європи радянський уряд приймав подібного змісту постанови. Вони доводились як до відома радянських військ, так і до населення країни перебування по радіо або шляхом спеціальних звернень радянського командування.

23 серпня 1944 року король Михайл I здійснив державний переворот, підтриманий усіма головними політичними партіями. Й. Антонеску був заарештований. Вночі Михайл I виступив у радіоефірі. Під час своєї промови він оголосив про зміну влади в Румунії, припинення військових дій проти СРСР і перемир'я з Великобританією і США. Наступного дня Румунія оголосила Німеччині війну. Саме за цей учинок молодий румунський король через 11 місяців буде нагороджений орденом "Перемоги", період його правління (1944-1947 рр.) називатимуть "соціалістичною монархією", а самого - "королем-комсомольцем" [23].

Тут слід коротко зупинитись на внутрішній ситуації в Румунії. Говорячи про радянську пропаганду при супроводі бойових дій Червоної Армії на території цієї держави, слід проводити паралелі між Радянським Союзом та рухом румунського опору в ході війни. Адже робота його представників, у першу чергу, із числа Комуністичної партії Румунії, партизанського руху та про-радянсько налаштованих емігрантів неабияк вплинула на так би мовити м'який вхід радянських військ на територію цієї держави.

Варто наголосити, що видання КНР нелегальної дру-

кованої продукції на території Румунії розпочалось ще з 1942 року. Так, з 1942 року випускався Бюлетень ЦК КПР, із січня 1943 року - патріотична газета "Роминія лібере". Видавались й інші газети: "Столичний бюлетень", "Молодий патріот" [8, с. 267].

У червні 1943 року за ініціативи КПР створюється Патріотичний антигітлерівський фронт. Перші партизанські загони почали створюватись у Румунії на початку 1944 року. За їх допомогою Радянським Союзом були підготовлені та відправлені в Румунію 12 організацьких партизанських груп [5, с. 197].

Підпільні газети, чисельні маніфести та брошури, які видавала КПР, пропагували цілі антифашистської боротьби та пропозиції комуністів щодо об'єднання всіх антигітлерівських сил, повідомляли про диверсії. Протягом усієї війни КПР розповсюджувала листівки та брошури з наказами Верховного Головнокомандування Червоної Армії та інші матеріали, які висвітлювали героїчну боротьбу радянського народу, дії його збройних сил, реальний стан справ на фронті [8, с. 267].

Навесні 1944 року зусиллями румунських комуністів був створений Єдиний робочий фронт, який став справжнім центром об'єднання патріотичних сил країни. Керівництво цього фронту опублікувало 1 травня маніфест, що закликав увесь румунський народ до боротьби з диктаторським режимом Й. Антонеску й формування уряду з представників антифашистських партій та організацій, за вигнання німецько-фашистських військ за межі країни, надання допомоги Червоній Армії, побудову вільної демократичної й незалежної Румунії.

Комуністи також установили контакти з патріотично налаштованими офіцерами армії. Розповсюджуючи листівки, заклики та інші підпільні видання, проводячи індивідуальні бесіди з людьми, комуністи сприяли посиленню антигітлерівських настроїв в армії, створенню антифашистських груп у військових частинах. Румунські антифашисти, які перебували в еміграції в СРСР, допомагали організації антифашистського руху військовополонених і створенню добровільних дивізій із румунських військовополонених [8, с. 274].

Уже у квітні 1944 року румунський народ знав про заяву Радянського уряду, знала про неї й більшість солдатів та офіцерів. Ця заява послужила новим поштовхом до піднесення національно-визвольного руху в Румунії. Коментуючи цей документ, нелегальний друкований орган румунських патріотів "Румунія лібера" писав: "Настав вирішальний момент ... Не можна більше чекати. Румунський народ має взяти свою долю у власні руки й боротись за вихід із війни" [13].

20 червня 1944 року оновлена КПР, СДПР, націонал-цараністська та націонал-ліберальна партії створюють Націонал-демократичний блок. 20 серпня 1944 року на радіо воєнного комітету за участю представників КПР було вирішено розпочати повстання в Бухаресті, дата якого залежала від наступу радянських військ [5, с. 198]. А 30-31 серпня війська 3-го та 2-го Українських фронтів увійшли в столицю Румунії, звільнену румунським рухом опору.

Незважаючи на це, війна тривала. Не всі румунські офіцери знали про перемир'я або підтримували нову владу [23]. З метою спровокувати перехід румунських військ, які все ще продовжували протистояння разом із гітлерівськими частинами та з'єднаннями на території Румунії, була розповсюджена Директива Ставки Верховного Головнокомандування СРСР від 24 серпня 1944 року, яка

визначила лінію поведінки радянського командування стосовно румунських військ. У ній зазначалось, що частини, які підуть на співробітництво із Червоною Армією й розпочнуть воювати на її боці, не будуть роззброєні. З'єднання й частини, які відмовляться воювати проти гітлерівців, будуть піддані роззброєнню, а особовий склад - відправці на збірні пункти військовополонених [5, с. 207].

Обстановка погіршувалась ще й тим, що окремі кола Румунії всіляко намагались саботувати виконання угоди про перемир'я [5, с. 206]. Ними була розгорнута злісна пропаганда проти Радянського Союзу і його армії з метою посилення опору румунської армії й ворожого підбурювання населення країни по відношенню до СРСР, створення максимально важкої обстановки для дій радянських військ на території Румунії [17]. У рамках цього в країні посилювались терористичні акти проти радянських військовослужбовців - лише за вересень-грудень 1944 року було здійснено 46 замахів [5, с. 206].

Саме в цей час розпочинається новий виток у роботі радянських спецпропагандистів - заходи, спрямовані на цивільне населення Румунії та військові частини гітлерівських військ із числа румунських представників, які продовжували бойові дії. Якщо брати стратегічний рівень подання радянської інформації на румунську аудиторію, то основні її напрями були зазначені в пункті 16 угоди про перемир'я з Румунією, де декларувалося, що видання, увезення й поширення в Румунії періодичної й неперіодичної літератури, постановка театральних видовищ і кінофільмів, робота радіостанцій, пошти, телеграфу й телефону відбуваються за угодою із Союзом (Радянським) Головнокомандуванням [19]. Тобто основні шляхи надходження інформації до населення були взяті під контроль.

У ході безпосередньої роботи з місцевим населенням велике значення надавалось газетам, які постачались політорганами Червоної Армії. З 19 червня 1944 року політичне управління 2-го Українського фронту приступило до видання газети румунською мовою "Грайул лібер" ("Вільний голос"), яку згодом перейменували в "Грайул ну" ("Новий голос"). У ній приділялось багато уваги повідомленням про становище на фронтах війни, пропаганді бойових успіхів Червоної Армії; широко розповідалось про ту допомогу, яку надавали радянські війська населенню Румунії в організації продовольчого постачання, медичного обслуговування, нормалізації роботи шкіл та інших закладів. Велика кількість матеріалів розглядала питання міжнародного життя, про успіхи антифашистського руху опору в інших країнах [6, с. 176].

Для забезпечення швидкої доставки газет населенню політуправління фронту виділяло спеціальну автомашину та групу працівників із розповсюдження агітматеріалів, яка налагоджувала зв'язок із місцевою владою і вже за її допомогою постачала газети в населені пункти. У містах і селах були обрані активісти із місцевих мешканців, які доносили газету до читачів і проводили колективні читання для малограмотних і неосвічених. Згодом, коли редакція переїжджала у велике місто, газета розповсюджувалась через місцеве агентство друку, частина тиражу спрямовувалась у румунську армію [6, с. 176].

На території Румунії здійснювалась практика проведення мітингів і зборів. Перед румунським населенням виступали агітатори та лектори, які доводили до нього стан справ на німецько-радянському фронті, розкривали особливості життя в Радянському Союзі, роз'яснювали

політику СРСР стосовно Румунії, доводили рішення Комуністичної партії, Радянського уряду, накази командувачів фронтів, виступи місцевих представників інтелігенції тощо [7]. Так, на зборах місцевої інтелігенції в Бухаресті викладач університету Н. Коріяну заявив: "Червона Армія не втручається у внутрішні справи країни... ділячись досвідом..., не вимагаючи, щоб ми копіювали або переймали радянську ідеологію" [6, с. 178].

Уже на початку вересня начальник політвідділу 53-ї армії в донесенні про ставлення румунського населення до Червоної Армії та відновлення нормального життя в Бухаресті від 5 вересня 1944 року зазначав: "Населення міста з кожним днем переконується у брехливості фашистської пропаганди, яка розповсюджувала найдикиші чутки про Червону Армію. Одночасно із цим змінюється ставлення до наших бійців, до них ставляться з повагою. Населення будь-яким чином намагається висловити своє задоволення вигнанням німців із Румунії. Сьогодні в одному з театрів було дано концерт червоноармійською художньою самодіяльністю... Концерт пройшов з винятковим успіхом..." [3, с. 64].

Повертаючись до угоди від 12 вересня 1944 року між СРСР, США, Англією та Румунією, зазначимо, що остання зобов'язувалась виставити не менше 12 дивізій для участі у війні проти фашистських держав [5, с. 206].

Відповідно до цього після вступу Червоної Армії на територію Румунії тогочасні державні кола спільно розпочали формування угруповань своїх військ для спільних дій із 2-им Українським фронтом. Для цих завдань було наново створено 1-у армію на базі раніше виведених із Криму піхотних дивізій і навчальних частин та нову 4-у армію (майже повністю зібрану з навчальних частин) [14].

Після деяких сумнівів, а вони були, радянське командування нарешті наважилось використовувати румунські війська на своєму фронті [14] (у командирів-червоноармійців були побоювання щодо боєздатності румунських військ, проте подальші події показали, що вони виявилися марними).

Та все ж таки для надійності було вжито низку заходів для укріплення прорадянських настроїв у вищезазначених нових з'єднаннях. Серед них не лише усна агітація у вигляді проведення бесід, мітингів, спільних вечорів тощо, а й заходи з більш глибоким підґрунтям. Наприклад, у Директиві Генерального штабу Червоної Армії Командувачу військами 2-го Українського фронту про виведення 1-ї румунської піхотної добровільної дивізії... від 24 березня 1945 року серед іншого зазначалось, що для укомплектування відділів пропаганди румунської піхотної дивізії та армії можна виділити одну тисячу солдатів та офіцерів із дивізії імені Тудора Владіміреску" [3, с. 92]. Тобто з людей, які були перевірені часом і спільними бойовими діями.

Заради об'єктивності варто відмітити, що бажання воювати на боці Червоної Армії не завжди було щирим, а нерідко спричинялось занепокоєнням румун за своє життя чи долю своїх сімей. Це стає очевидним, наприклад, зі спогадів одного з румунських сержантів, який повідомив про те, що полковник Ваташеску (9-та дивізія) восени 1944 року звернувся до своїх бійців із такими словами: "Наше завдання - разом із радянськими військами форсувати Муреш та атакувати німців. Ми повинні зробити це, щоб залишитись у живих і захистити нашу країну. Якщо ми не підємо в атаку на німців, радянські війська розстріляють нас як полонених, спалять наші будинки, уб'ють наших

дітей. Ті радянські частини, які ви тут бачите, перебувають тут не для того, щоб нас підтримувати, а для того, щоб розстріляти нас, якщо ми будемо відступати. Якщо хтось із вас переживе цю війну, пам'ятайте, що ми зробили це заради свого народу" [21].

Таким чином, до оперативного підпорядкування Червоної Армії перейшли 1-а та 4-а румунські армії, які разом із радянськими військовими до 24 вересня 1944 року звільнили територію Румунії, а до 25 жовтня - Трансильванію.

Повертаючись до бойових дій на німецько-радянському фронті наприкінці 1944 - початку 1945 років, зауважимо, що гітлерівська пропаганда будь-якими засобами намагалась підняти бойовий дух німецьких солдатів та офіцерів і переконати їх у необхідності подальшого жорсткого протистояння. Німецькі та румунські солдати ще значною мірою зберігали надії на те, що німецькій армії вдасться протриматись, вимотати сили противника та уникнути капітуляції Німеччини. Надії ці були пов'язані з обіцянками командування застосувати нові засоби боротьби й увести в дію додаткові військові сили (народні дивізії та батальйони фолькштурму). Були широко розповсюдженими також сподівання на можливість розколу в таборі союзників [25, с. 292].

Отже, хоча Червона Армія й увійшла до Бухареста, війна тривала: ще необхідно було звільнити решту територій від гітлерівських військ, до складу яких входили частини та з'єднання із румунських військовослужбовців. Радянська пропаганда на цей контингент військ була практично однаковою. Серед основних гасел звукомовної та друкованої пропаганди основними були:

- "Німеччина затиснута в кліщі";
- перетворення колишніх союзників Німеччини на її противників;
- успіхи англо-американських військ у Європі;
- сотні тисяч німецьких та румунських солдатів порвали з Гітлером, покінчили з війною і під керівництвом своїх генералів здались у полон;
- ніхто не може завдати своїй державі більше шкоди, ніж це роблять солдати, які продовжують протистояти Червоній Армії;
- переможці не будуть знищувати ані полонених, ані цивільне населення. Знищені будуть лише німецький імперіалізм і нацизм [27].

Поряд із друкованою, усною та радіопробандою політоргани використовували для роботи серед військ противника та населення Румунії й наочну агітацію. Зміст такої пропаганди був найрізноманітнішим: показ успіхів Червоної Армії, картосхеми з розташуванням військ на радянсько-німецькому фронті, дискредитація Гітлера та його прихильників. Наочна агітація застосовувалась також і під час вуличних боїв. Так, на стінах будинків румунських міст писали різноманітні гасла або у вікнах останніх поверхів високих будівель виставлялись плакати та щити з агітаційними закликами [6, с. 140].

Спільна боротьба 1-ї та 4-ї румунських армій та Червоної Армії тривала не лише на території Румунії. Наприкінці 1944-1945 рр. румунські сухопутні війська взяли найактивнішу участь в Бухарестсько-Арадській і Дебреценській операціях.

Цікавим із точки зору морально-психологічного фактора є те, що радянське керівництво закривало очі на той факт, що в багатьох румунських солдатів та офіцерів у переможному 1945 році на парадних мундирах розміщувались як румунські нагороди, отримані ними за за-

хоплення Севастополя, так і радянські медалі за звільнення Будапешта.

У перші повоєнні роки в румунській політиці домінувала орієнтація на СРСР. Керівні лідери держави на чолі з М. Роллером, П. Константінеску-Яшь уникали критично оцінювати події 1940 р. і 1944 р. Однак після відсторонення основних політичних прихильників цього курсу в 1952 р. румунський лідер Г. Георгіу-Деж привів на звільнені місця нових діячів, серед яких І. Маурер, К. Стойка і М. Чаушеску. Вони вважали за необхідне поступово послаблювати різні форми залежності Румунії від СРСР і насамперед усунути перебування радянських військ на румунській території.

Г. Георгіу-Деж зумів переконати М. Хрущова в необхідності їх виведення, пояснивши це тим, що Румунія й без того оточена соцкраїнами й відмовлятися від соціалізму не збирається. У 1958 р. радянські війська залишили Румунію. Та навіть коли Радянський Союз згодом виводив свої війська, він представив цей факт як такий, який був здійснений за ініціативи СРСР. Радянська пропаганда говорила про те, що дає всім практичний приклад для початку виведення іноземних збройних сил із території інших держав [12].

Висновки

1. У радянській пропаганді під час бойових дій Червоної Армії на території Румунії виокремлюються два етапи: перший - забезпечення належної обстановки безпосередньо в ході перетинання державного кордону та до вступу в Бухарест; другий - під час переслідування німецько-румунських військ до повного звільнення Румунії і Трансильванії.

2. Радянські пропагандистські заходи організовувались та проводились, урахувавши основні цільові аудиторії, а саме: румунські війська, які воювали на боці Німеччини; румунське цивільне населення; радянські війська, які брали участь у бойових діях на території Румунії. Під час цієї агітаційно-пропагандистської роботи була використана всебічна палітра аргументів і за допомогою різних форм впливу створено сприятливу політико-моральну обстановку для "м'якого" входження та перебування Червоної Армії на румунських землях, підготовлено умови для залучення Румунії до когорти сателітів СРСР у перші повоєнні роки.

3. Пропагандистська кампанія Радянського Союзу в Румунії значно посилювалася наявністю орієнтованого на прорадянську політику румунського руху опору та новотвореними національними військовими з'єднаннями (як із військовополонених румун, так і за участі військовослужбовців румунських частин, які перейшли на бік Червоної Армії після державного перевороту Михая І).

4. З огляду на те, що світ увійшов у століття застосування інформаційних технологій у військовій сфері, історичний досвід пропагандистського забезпечення бойових дій Червоної Армії є чималим джерелом для накопичення, аналізу та застосування інформації щодо доцільності та дієвості тих чи інших форм впливу на населення держави, на якій перебувають іноземні війська та дислокуються військові бази.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матеріали для бесід с румынским населением / [сост. Маслов, редактор Рейдыбойм]. - М. : ГлавПУРККА (VII отдел), 1944. - 15 с. - Власний архів автора.
2. Тюльпанов С. И. Пропаганда среди немецко-румынских войск в период Крымской операции / С. И. Тюльпанов // Бюллетень "Опыт работы среди войск и населения противника". - 1944. - № 9 (18). - С. 5-29. - экз.109. - Власний архів автора.

3. Освободительная миссия Советских Вооруженных Сил в Европе во Второй мировой войне: Документы и материалы. - М. : Воениздат, 1985. - С. 32-96.

4. Политорганы Советских Вооруженных Сил: Историко-теоретический очерк / [под ред. Г. В. Средин]. - М. : Воениздат, 1984. - 400 с.

5. Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во Второй мировой войне / [под ред. М. И. Семиряги]. - М. : Воениздат, 1972. - 304 с.

6. Политическая работа среди войск и населения противника в годы Великой Отечественной войны / [авт. кол. под рук. М. И. Бурцева]. - М. : Воениздат, 1971. - 256 с.

7. Идеологическая работа КПСС в действующей армии 1941-1945 гг. / [под ред. Г. В. Средин]. - М. : Воениздат, 1985. - 270 с.

8. Роман В. Антифашистское движение Сопротивления в Румынии / В. Роман, В. Захареску, А. Петри // Вторая мировая война. Движение сопротивления в Европе: Материалы научной конференции, посвященной 20-й годовщине Победы над фашистской Германией: В 3-х книгах. - М. : Наука, 1966. - Кн. 3. - С. 258-276.

9. Волковский Н. Л. История информационных войн: В 2 ч. / Н. Л. Волковский. - СПб. : ООО "Издательство "Полигон", 2003. - Ч. 2. - 729 с. - (Военно-историческая библиотека).

10. Крестовый поход на Россию: Сборник статей / [редактор-составитель М. Чернов]. - М. : Яуза, 2005. - 480 с. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://militera.lib.ru/h/sb_crusade_in_rossia/index.html

11. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт) / В. Г. Крысько; [под общ. ред. А. Е. Тараса] - Мн. : Харвест, 1999. - 448 с.

12. Trupele sovietice in Romania, inceput si sfarsit... / Tag Archives: retragerea trupelor sovietice din romania // [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.rumaniamilitary.ro/tag/retragerea-trupelor-sovietice-din-romania>

13. Освобождение Юго-Восточной и Центральной Европы войсками 2-го и 3-го Украинских фронтов 1944-1945: Румыния. - М. : Наука, 1970 [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.warmech.ru/easteur_0/evrukr1-3a.html

14. Лебедев А. Малоизвестные факты советско-румынского боевого содружества времен Второй мировой войны [Из соглашения о перемирии с Румынией 12 сентября 1944 года] [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.vedomosti.md/news/V_1945m_Rumyny_Nosili_Ryadom_S_Nagrادمi_Za_Vzyatie_Sevastopolya_Sovetskie_Nagrady_Za_Vzyatie_Budapeshta

15. Освободительная миссия Красной Армии: освобождение Европы от нацизма или оккупация? // [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.no0-journal.ru>

16. Гостици П. Кровавый Дунай. Боевые действия в Юго-Восточной Европе. 1944-1945 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/452640/read>

17. Захаров М. В. Весна свободы братской Румынии [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.41w.ru/zashita-rodini/osvobogdenie_rumini/page,2,826-m-v-zaxarov-vesna-svobody-bratskoj.html

18. 1-я румынская добровольческая пехотная дивизия имени Тудора Владимиреску // [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/1>

19. Соглашение о перемирии с Румынией 1944 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.runivers.ru/doc/d2.php?SECTION_ID=6348&CENTER_ELEMENT_ID=147437&PORTAL_ID=7534

20. Женщины освобожденной Европы глазами советских солдат и офицеров (1944-1945 гг.) [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://img11.nnm.me/f/0/f/a/2/4c79af98256cd8b3c1d901b53ff.jpg>

21. Воспоминания румынского сержанта / [пер. с англ. М. А.] [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.world-war.ru/vospominaniya-rumynskogo-serzhanta/>

22. Меицэ К. Воспоминания Второй мировой войны, рас-

сказанные дедами и родителями / К. Меицэ [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.ase.ro/ccrus_nou/pdf/sochinenie.pdf

23. Румыния во Второй мировой войне [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki>.

24. Военная пропаганда Второй мировой [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://agitka.su/forum/viewtopic.php?f=19&t=37>.

25. Куцька О. М. Заходи німецького командування щодо підвищення морально-психологічного стану своїх військ у

1944-1945 роках / О. М. Куцька // Військово-науковий вісник. - Львів : АСВ, 2012. - № 18. - С. 308-317.

26. Куцька О. М. Радянська пропаганда серед своїх військ напередодні вступу Червоної Армії на територію країн Європи (II пол. 1944 року) / О. М. Куцька // Схід. - 2013. - № 6 (126). - С. 211-217.

27. Куцька О. М. Пропагандистське забезпечення вступу та перебування Червоної Армії на території Німеччини в період Другої світової війни / О. М. Куцька // Науковий збірник "Труди академії". - К. : НАОУ. - 2008. - № 4 (84). - С. 240-246.

Куцкая Олеся,

кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры тактики Академии сухопутных войск, г. Львов

ПРОПАГАНДИСТСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВСТУПЛЕНИЯ И ПРЕБЫВАНИЯ КРАСНОЙ АРМИИ НА ТЕРРИТОРИИ РУМЫНИИ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА 1944 - НАЧАЛО 1945 гг.)

В статье анализируются особенности форм и способов советской пропаганды на румынскую военную и гражданскую аудитории от вступления Красной Армии на территорию Румынии до освобождения Бухареста и в ходе дальнейших боевых действий на румынской земле. Раскрываются вопросы поддержания надлежащего морально-психологического уровня красноармейцев в капиталистической стране, войска которой входили в гитлеровскую коалицию. Определяется место румынского сопротивления в ходе пропагандистского обеспечения позитивного восприятия населением Румынии "освободительной миссии" Красной Армии на территории их государства.

Ключевые слова: Армия, спецпропаганда, листовка, вещание, румынские войска, румынское движение сопротивления

Kutska Olesya,

candidate of historical sciences, assistant professor, assistant professor of Army Academy tactics department, Lviv, Ukraine

PROPAGANDIST PROVIDING OF ENTRY AND STAY OF THE RED ARMY ON THE TERRITORY OF ROMANIA (THE SECOND HALF OF 1944 - THE BEGINNING OF 1945)

The features of forms and means of Soviet propaganda on Romanian military and civilian audience from the time of the Red army entry to the territory of Romania to the time of Bucharest liberation and during subsequent battle actions on the territory of Romania have been analyzed.

The questions of proper support of moral and psychological condition of the Red army soldiers in the capitalist country, whose troops were included to the Hitler coalition, have been reviewed. The role of Romanian resistance movement at the time of propagandist providing of positive perception of the "liberation mission" of the Red army by the population of Romania on the territory of their state has been determined.

Keywords: the Red Army, special propaganda, a leaflet, audio broadcasting, Romanian troops, Romanian resistance movement.

REFERENCES

1. Materials for talks with the Romanian population (1944), GlavPURKKA (VII dep.), Moscow, 15 p. (rus). - Private archive of author.
2. Tyulpanov S. I. (1944), bulletin "Experience of enemy troops and population", 9 (18), p. 5-29. - copy 109 (rus). - Private archive of author.
3. Liberating mission of the Soviet Armed Forces in Europe during World War II : Documents and materials (1985), Voenizdat, Moscow, p. 32-96.
4. Political organs of the Soviet Armed Forces (1984), Voenizdat, Moscow, 400 p. (rus).
5. Central and South-Eastern Europe in World War II (1972), Voenizdat, Moscow, 304 p. (rus).
6. Political work among the troops and the population of the enemy in the Great Patriotic War (1971), Voenizdat, Moscow, 256 p. (rus).
7. Ideological work of the Communist Party in the army, 1941-1945 (1985), Voenizdat, Moscow, 270 p. (rus).
8. Roman V., Zakharetskaya V., Petri A. (1966), World War II. Resistance movement in Europe, Part. 3, Nauka, Moscow, p. 258-276 (rus).
9. Volkovskiy N. L. (2003), History of information warfare, part.2, "Poligon" Publisher, St. Petersburg, 729 p. (rus).
10. Crusade against Russia (2005), Yauza, Moscow, 480 p. available at: http://militera.lib.ru/h/sb_crusade_in_rossia/index.html (rus)
11. Krysko V. G. (1999), Secrets of psychological warfare (goals, objectives, methods, forms, experience), Kharvest, Minsk, 448 p.
12. Trupele sovietice in Romania, inceput si sfarsit... available at: <http://www.rumaniamilitary.ro/tag/ retragerea-trupelor-sovietice-din-romania> (rom)
13. Liberation of Southeast and Central Europe of the 2nd and 3rd Ukrainian Fronts 1944-1945: Romania (1970), Nauka, Moscow, available at: http://www.warmech.ru/easteur_0/evrukr1-3a.html
14. Lebedev A. Little Known Facts Soviet-Romanian military cooperation of the Second World War [From the Armistice Agreement with Rumania September 12, 1944] available at: http://www.vedomosti.md/news/V_1945m_Rumyny_Nosili_Ryadom_S_Nagradami_Za_Vztyatie_Sevvastopolya_Sovetskie_Nagrody_Za_Vztyatie_Budapeshta (rus)
15. Liberating mission of the Red Army: the liberation of Europe from Nazism or occupation? available at: www.noo-journal.ru (rus)
16. Gostoni P., Bloody Danube. Fighting in South-Eastern Europe. 1944-1945, available at: <http://lib.rus.ec/b/452640/read> (rus)

17. Zakharov M. V. Spring fraternal freedom Romania, available at: http://www.41w.ru/zashita-rodini/osvobogdenie_rumunii/page,2,826-m-v-zaxarov-vesna-svobody-bratskoj.html (rus)
18. 1st Infantry Division Romanian volunteer named Tudor Vladimirescu available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki/1> (rus)
19. Armistice Agreement with Romania in 1944, available at: http://www.runivers.ru/doc/d2.php?SECTION_ID=6348&CENTER_ELEMENT_ID=147437&PORTAL_ID=7534 (rus)
20. Women liberated Europe eyes of Soviet soldiers and officers (1944-1945), available at: <http://img11.nnm.me/f/0/f/a/2/4c79af98256cd8b3c1d901b53ff.jpg> (rus)
21. Memories Romanian Sergeant, available at: <http://www.world-war.ru/vospominaniya-rumynskogo-serzhanta/> (rus)
22. Meitse K., Memories of World War II, told by grandparents and parents, available at: http://www.ase.ro/ccrus_nou/pdf/sochinenie.pdf (rus)
23. Romania during World War II, available at: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (rus)
24. Second World war propaganda, available at: <http://agitka.su/forum/viewtopic.php?f=19&t=37> (rus)
25. Kutska O. M. (2012), Activities of the German command to increase morale of their troops in 1944-1945, Military Science Bulletin, № 18, Lviv, p. 308-317 (ukr).
26. Kutska O. M. (2013), Soviet propaganda in own troops before Red Army entered the territory of Europe (second part of the 1944), Skhid, № 6 (126), p. 211-217 (ukr).
27. Kutska O. M. (2008), Advocacy for the entry and stay of the Red Army in Germany during the Second World War, Scientific Journal "Trudi akademii", № 4 (84), Kyiv, p. 240-246(ukr).

© Куцька Олеся

Надійшла до редакції 03.04.2014

УДК 327+913(575)

ЛЕВИК БОГДАН,

*кандидат історичних наук, провідний науковий працівник
Національного університету "Львівська політехніка", м. Львів*

ГЕОПОЛІТИКА НОВИХ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті розглянуті умови для створення регіональної системи національної безпеки в Центральній Азії в пострадянський період. Акцентовано на появі в регіоні нових політичних гравців першого ешелону - США, ЄС, КНР, а також другого ешелону - Туреччини, Ірану, Індії, Пакистану. Простежена роль названих країн у забезпеченні регіональної політичної та економічної стабільності. Досліджені наявні регіональні загрози, які мають глобальний характер, й описані їхні характерні особливості для кожної з нових центральноазіатських незалежних держав. Зроблено висновки про неспроможність країн центральноазіатського регіону самостійно протистояти сучасним геополітичним викликам.

Ключові слова: *Центральна Азія; Центральноазіатський регіон; нові незалежні держави; регіональні загрози; геополітичний вибір.*

Постановка проблеми. Після розпаду Радянського Союзу в Центральній Азії (далі - ЦА) склалася нова геополітична ситуація, яка вимагала від нових незалежних держав збереження територіальної цілісності, політичної стабільності, розвитку демократії, створення нової економіки, відстоювання власних національних інтересів. Поряд із цим постало багато нових проблем національного й регіонального характеру. Одна з них - забезпечення національної безпеки. Виникли нові нетрадиційні загрози, які вимагали кооперації зусиль у цій сфері. У 1991 р. і протягом подальших 20 років регіональної, суто центральноазіатської системи національної безпеки не було створено. Геополітичний вакуум активізував інтерес до регіону нових політичних гравців. У пострадянський період Центральноазіатський регіон (далі - ЦАР) перетворився з периферійного на регіон, де переплелися інтереси провідних країн світу: США, Росії, Китайської Народної Республіки. Особливо це проявилось після вересня 2001 р. Про свої інтереси в Центральноазіатському регіоні заявили Туреччина,

Індія, Пакистан та Іран. Їхні інтереси не мають ідеологічного характеру, у них домінують політична й економічна складові. Провідні країни світу найбільше стурбовані міжнародним тероризмом, релігійним екстремізмом, незаконним обігом наркотиків, протизаконною міграцією, які ускладнюють внутрішньополітичне становище нових незалежних держав ЦА і несуть загрозу цілому регіону. Геополітика передбачає застосування внутрішніх ресурсів для реалізації зовнішньої політики. Зовнішньополітичний потенціал держави, у першу чергу, визначається станом економіки, збройних сил, внутрішньополітичною стабільністю, участю в міжнародних організаціях, географічним фактором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пострадянський період новітньої історії характерний новими дослідженнями регіонального характеру, що повною мірою стосується Центральної Азії, регіону, який охоплює п'ять колишніх радянських республік. Зростання геополітичної ролі Центральної Азії прикувало до неї увагу науковців різних країн. Особливо активно почали